

Jaroslav Hašek: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války

Světově proslulé dílo přeložené do mnoha desítek jazyků, známé i díky ilustracím Josefa Lady (Hašek s ním jistý čas bydlel) a různým adaptacím. Tvoří ho tři díly a torzo čtvrtého, původně vycházelo v sešitech (1921–1922). Hašek ho nakonec jen diktoval ve svém posledním působišti v Lipnici nad Sázavou, kde také zemřel a je pohřben. Román se pokusil dopsat novinář Karel Vaněk (*Švejk v ruském zajetí a v revoluci*, vyšlo mj. 1992), ale jeho pokus nedosahuje kvalit Haškova díla.

Strukturu románu tvoří dvě roviny: „historický obraz“ dané doby a pak Švejkovy „osudy“ na vojně a na frontě. Dobu přibližuje hlavně pásmo vypravěče (s využitím dokumentů, publicistických pasáží či komentářů), větší prostor zaujímá Švejk se svým vyprávěním a dialogy s dalšími postavami. Obě pásma se liší i jazykově.

Smyslem románu je odsudek války, militarismu, rakousko-uherského mocnářství, jeho byrokracie, armády a ideologie, a to s využitím humoru a satiry. Je to složité dílo, což platí též o jeho hlavní postavě. Není moc známo, že existoval skutečný Josef Švejk: žil v letech 1892–1965, byl to pražský pekař a jako zajatec a poté legionář byl v Rusku, odkud se v roce 1918 vrátil do Prahy (viz S. V. Nikolskij: *Historie obrazu Švejka*, 1997).

Haškův Švejk je ovšem literární konstrukt, který má v tvorbě svého tvůrce svoji genezi: poprvé se objevil v souboru povídek *Dobryj voják Švejk a jiné podivné historky* (1912), pak v díle *Dobryj voják Švejk v zajetí* (1917, vyšlo v Kyjevě za Haškova působení v legiích) a potřetí se stal hrdinou řečeného románu. Je to svébytný literární typ, dosti mnohoznačný, což umocňuje nedokončenost románu.

Jako „dobryj voják“ manifestuje svoji omezenost tím, že vše bere doslova, čímž mnohé zesměšňuje. Svě snižené duševní schopnosti má úředně lékařsky potvrzené, ale je otázka, zda nejde o masku, jejíž součástí je věčný úsměv, spokojenost, zájem o jídlo a pití. Švejk je lidový, plebejský typ, charakterizovaný zvnějšku (de facto nemá vnitřní svět), řazený k tzv. moudrým bláznům.

S válkou se vyrovnává po svém: jako by ji nebere moc na vědomí, prostřednictvím svých věčných historek žije mimo ni, i v ní si vytváří svůj svět; realitu bere takovou, jaká je. Humor je při zobrazení jeho charakteru a osudů užito jako určitého vidění světa a přístupu k němu, jako prostředku k nadlehčení životní tíže, překonání různých negativit a získání svobody. Je zde důležitá verbální aktivita, vedle situační a charakterové komiky je tu i komika jazyková.

V Haškově románu vystupuje kolem tří set postav, které lze rozdělit podle sociální příslušnosti či postavení ve válečném světě. Jsou zde negativní, karikaturisticky podané typy (generál Fink, kadet Biegler, poručík Dub), lidové, realisticky zobrazené typy (třeba nenasytný Baloun) a pak postavy, jež mají kladné i záporné rysy (nadporučík Lukáš, šikovatel Vaněk, sapér Vodička, polní kurát Katz, jednoroční dobrovolník Marek: Švejkovo intelektuální alter ego).

Recepce Haškova románu byla složitá a měla svůj vývoj. Román byl zprvu brán jako lidová četba a ignorován oficiální kritikou, názory různých osobností se lišily. Odmítl ho třeba

Viktor Dyk nebo Jaroslav Durych, naopak kladně ho přijal Ivan Olbracht, Karel Čapek či Julius Fučík, s výhradami ho akceptoval F. X. Šalda. O jeho pronikání do světa se zasloužil Kafkův přítel Max Brod. Hodně se o něm polemizovalo ve 30. letech (viz anketa Burianova D 36). Dnes o jeho velikosti a příslušnosti k velkým dílům světové literatury není pochyb.

Počínaje 20. lety se Haškův román stal předmětem rozličných adaptací. Zdramatizoval ho E. A. Longen (Divadlo Vlasty Buriana) a v Berlíně Erwin Piscator, na řadu přišly i filmové adaptace: v první z nich hrál Švejka Karel Noll (šlo ještě o němý film), potom Saša Rašilov (režie Martin Frič) a obecně nejznámější je dvoudílný film Karla Steklého s Rudolfem Hrušínským (a mnoha dalšími známými herci). Existují rovněž cizí filmové adaptace (Německo, Sovětský svaz), jakož i loutkový film Jiřího Trnky. K němu namluvil komentář Jan Werich, který načetl román na gramofonové desky. Vznikla i opera, jejímž autorem je Robert Kurka.

Román Jaroslava Haška stále láká k dalším zpracováním: v pražském Národním divadle se před časem hrála inscenace s Václavem Postráneckým v hlavní roli, roku 2015 inscenoval Švejka v Divadle Husa na provázku J. A. Pitínský pod názvem *Mein Švejk*. Celý román je načtený na dvaceti CD deseti herci (například Josefem Somrem, Petrem Nárožným, Miroslavem Donutilem, Arnoštem Goldflamem či Martinem Dejdarem; jde o 26 hodin četby).

O Haškovi a Švejkovi existuje velmi rozsáhlá literatura (monografie, soubory studií, vzpomínkové knihy, sborníky z konferencí atd.), jejíž výběr představuje soubor Základní literatura o Jaroslavu Haškovi.